

work on discipline «Methodology of teaching economics». «Application of competitive methods of teaching in the teaching of economic disciplines». Kryvy Rih.

7. Pavlenko, O. O. (2007). *Navchalna aktyvnist studentiv yak vyznachalniy faktor formuvannia tvorchoi osobystosti*. [Educational activity of students as a determining factor in the formation of a creative person]. Krivyy Rog.

8. Pavlenko, O. O. (2016). *Formuvannia metodychnoi kultury vykladacha ekonomiky: teoretyko-metodolohichniy aspekt: monohrafiia*. [Formation of methodical culture of the teacher of economics: theoretical and methodological aspect : monograph]. Kryviy Rih.

9. Petrovskiy, A. V. (1982). *Lichnost. Deyatelnost. Kollektiv*. [Personality. Activity. The collective]. Moscow.

10. Slastenin, V. A., Isaev, I. F., Shiyanov, Ye. N. (2002). *Pedagogika: uchebn. posob. dlya stud. vyssh. ped. uchebn. zaved.* [Pedagogy: a tutorial]. Moscow.

11. Slipekan, Z. I. (2000). *Naukovi zasady pedahohichnoho protsesu u vyshchii shkoli*. [Scientific principles of pedagogical process in higher schools]. Kiev.

12. Ternavska, T. A. (2008). *Pedahohichni umovy aktivizatsii piznavalnoi diialnosti studentiv VNZ u protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin*. [Pedagogical conditions of activization of cognitive activity of students of higher educational institutions in the process of study of psychological and pedagogical disciplines]. Uman.

13. Shamova, T. I. (1982). *Aktivizatsiya ucheniya*

shkolnikov. [Activization of schoolchildren's learning]. Moscow.

14. Shchukina, G. I. (1979). *Aktivizatsiya poznavatelnoy deyatelnosti uchaschikhhsya v uchebnoy protsesse*. [Activation of cognitive activity of pupils in the educational process]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОЙСЕЄНКО Раїса Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти Маріупольського державного університету.

Наукові інтереси: формування компетентності майбутніх фахівців в системі ЗВО; використання активних (інтерактивних) форм, методів навчання у навчальному процесі ЗВО; активізація пізнавальної діяльності студентів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MOISEIENKO Raisa Nikolaevna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Pedagogics and Education Chair of Mariupol State University.

Circle of scientific interests: formation of competence of future specialists in the system of higher educational institutions; use of active (interactive) forms, methods of teaching in the educational process of higher educational institutions; activization of cognitive activity of students.

Рецензент – д. п. н. професор Растрюгіна А. М.
Стаття надійшла до редакції 03. 09. 2018 р.

УДК 378.4.014.5(477) «185/191»

МОКЛЯК Володимир Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
ORCID: 0000-0001-9922-7667
e-mail: vovchik-teacher@rambler.ru

АВТОНОМІЯ ВІТЧИЗНЯНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПОЛІТИЦІ МІНІСТРІВ НАРОДНОЇ ОСВІТИ (друга половина XIX –початок XX ст.)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Досягнення вищої освіти на основі інноваційних перетворень і реформування, успішність основних напрямів економічного й культурного суспільного розвитку знаходяться в залежності від стану автономії в університетській освіті й можливості її свідомої і реальної інтенсифікації. У зв'язку з цим виникає потреба у вивченні позитивного досвіду автономізації вітчизняних університетів XIX – початку XX ст. З моменту заснування першого університету (Харківського імператорського,

1804 р.) й до Лютневої революції (1917 р.) Міністерство народної освіти Російської імперії очолювали 26 міністрів, кожен із яких проводив свою політику у сфері вищої освіти. Вивчення стану автономії вітчизняних університетів допоможе актуалізувати багатий досвід і використати його у процесі розбудови системи вищої освіти нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність Міністерства народної освіти протягом 1802–1902 рр. детально описана в праці С. Рождественського. Особливості розвитку вітчизняної

університетської освіти досліджували А. Аврус, А. Андреев, Д. Багалій, М. Владимірський-Буданов, О. Глузман, Н. Дем'яненко, А. Іванов, С. Посохов, П. Ферлюдін та ін.

Мета статті – проаналізувати політику міністрів народної освіти стосовно автономії вітчизняних університетів (друга половина XIX – початок XX ст.).

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1861 р. у вищій школі відновили виборність ректора. Реакційного міністра народної освіти Є. Путятіна було звільнено з посади у грудні 1861 р., призначено *О. Головніна* (25 грудня 1861 р. – 14 квітня 1866 р.). Під його керівництвом реформи здійснювалися доволі енергійно і швидко. Було переглянуто всі нормативні документи, що стосувалися Міністерства народної освіти. В офіційній записці (1865 р.) *О. Головнин* визначив основні завдання народної освіти: необхідність залучення до освіти всіх верств населення, релігійно-моральне виховання, стимулювання в молоді пізнавальних інтересів, фізичне й естетичне виховання. Характерною рисою за часів міністра *О. Головніна* була гласність: у Журналі Міністерства народної освіти друкувалися звіти попечителів навчальних округів, проекти і пропозиції, збірники різних матеріалів, які стосувалися народної освіти. У 1864 р. розпочато видання «Збірника постанов» і «Збірника розпоряджень» Міністерства народної освіти.

Для вивчення європейського досвіду за кордон направляють *К. Кавеліна*. Подані ним звіти про стан французьких, швейцарських і німецьких університетів стали основою для реформи університетів у 1863 р. і прийняття нового статуту [3]. *М. Костомаров*, як і інші противники автономії, заперечували університет як науково-освітній центр. Основна проблема вищої школи – налагодження відносин між студентами і професорами. Розв'язанням цієї проблеми є автономний корпоративний університет, який підтримали *М. Пирогов* та інші педагоги. Прийнятий статут 1863 р. вважають найдемократичнішим з-поміж усіх статутів університетів дореволюційної Росії [6].

Катастрофа в Кримській війні примусила *Олександра II*, який став імператором, здійснити кардинальні реформи. У 1864 р. було проведено реформу гімназійної освіти. Після періоду реакції довелося відмовитися від авторитарної моделі управління й замінити її ліберальною автономією вищої школи [3].

У зв'язку з Великими реформами відновлюється процес перетворення освіти на самостійну соціокультурну сферу, зростають тенденції до автономії, характерні для початку

XIX ст. В епоху реформ відкрито Новоросійський університет (1865) [7].

У 1866 р. *О. Головніна* було звільнено з посади, причиною став замах на імператора, під час розслідування якого виявлено розповсюдження революційної літератури серед молоді [10].

У період контрреформ міністр *Д. Толстой* (14 квітня 1866 р. – 24 квітня 1880 р.) виступав за посилення контролю над університетами й викладанням, тобто проти задекларованої останнім статутом 1863 р. автономії. Студентські заворушення пов'язали в міністерстві з великими свободами університетів і їхнім республіканським устроєм, що стало причиною для перегляду демократичних засад статуту 1863 р. Основні ідеї контрреформи: обмежити автономію професорської колегії, відділити випускні іспити від викладання, зменшити кількість студентів [5].

У 1876 р. з ректорів університетів і обраних міністерством експертів створили нову комісію для обговорення пропозицій з підготовки нового статуту. Прихильників автономія університетів було менше. У лютому 1880 р. проект нового статуту університетів представили в Державній думі й повернули в Міністерство народної освіти. Метою нового статуту було посилення урядового впливу на управління університетами, контроль над викладанням, порядок і дисципліна з-поміж студентів. Для примирення суспільства і влади *Д. Толстого* звільнили з посади, міністром народної освіти призначили *А. Сабурова* (24 квітня 1880 р. – 24 березня 1881 р.). Його погляди на університетську автономію були ліберальними, інспекцію він пропонував відновити за положеннями статуту 1863 р., підтримував корпоративність студентства. Запропонований ним проект, згідно з яким інспектор, котрого обирало правління, підпорядковувався ректору; університетський суд скликали за особливих обставин, зазвичай його функції виконувало правління, так і не було розглянуто [10].

Після вбивства *Олександра II* (1 березня 1881 р.) відбулося посилення контролю над університетами. Міністр народної освіти барон *О. Николаї* (24 березня 1881 р. – 16 березня 1882 р.) був прихильником автономії. Він виступав за повернення університетів до норм статуту 1863 р., які, на його думку, ніде не виконуються; підтримував розвиток науки [10, с. 612]. Проте контрреформа, яка почалася у зв'язку з політичними подіями, передбачала звуження автономії університетів. Міністр народної освіти *І. Делянов* (16 березня 1882 р. – 29 грудня 1897 р.), реакційний діяч, вважав

підґрунтям університетської реформи випускні екзамени. Справжнім ідеологом контрреформ був К. Победоносцев. Він мав великий вплив на імператора, назвав реформи Олександра II злочинною помилкою [9]. Ще одним реакційним ідеологом став М. Катков, погляди якого змінювалися разом із поглядами влади на ті чи ті питання [12].

За часів перебування на посаді І. Делянова прийнято загальний університетський статут 1884 р. На думку більшості дослідників, він є найреакційнішим з-поміж усіх. Попечитель мав необмежену владу над університетом. Міністр освіти тепер призначав ректора, повноваження якого значно розширилися. Попечитель призначав деканів. Компетенції ради університету ставали номінальними: вручення медалей, проведення урочистих заходів; обмежені права мали і факультетські збори. Зникла посада проректор, нагляд за студентами здійснював інспектор, який не був професором університету. Не стало й суду, його функції передано частково інспектору, ректору, правлінню університету [11]. Екзамени для студентів проводилися й контролювалися призначеними міністром комісіями, а не деканами й професорами факультету, де студент навчався.

Статут 1884 р. поставив університети в повну залежність від центральної влади, головною метою якої були поліцейські методи наведення порядку, і аж ніяк не навчання й наука. Цінність навчання визначалася не методикою, а вимогами до іспитів, які приймали комісії, сформовані міністерством.

Закономірним результатом контрреформи 1880–1890 рр. було поглиблення кризи, що в черговий раз засвідчило повну нездатність ефективно керувати вищою школою.

Статут 1884 р. повністю знищив автономію університетів, була ліквідована виборність ректора (його призначав міністр народної освіти). Але владі так і не вдалося знищити вищу освіту, було багато позитивних і великих здобутків, про що свідчать численні відрядження за кордон як викладачів, так і студентів. Здійснено значну трансформацію процесу підготовки науково-педагогічних кадрів: університети не лише висували кандидатів у професори, але й не втратили права обирати їх. Було ліквідовано посаду штатного доцента, однак узаконено навчальну діяльність приват-доцентів. За згоди факультетів і з дозволу попечителя приват-доцентами могли стати, крім академіків і осіб, які мали вищий науковий ступінь, також ті, хто склав іспит на ступінь магістра. Приват-доценти мали право не тільки читати спеціальні курси, але й конкурувати з професорами.

У другій половині XIX ст. нестримно

росло значення університетів як провідних центрів вітчизняної науки, у яких навчання поєднувалося з науковими дослідженнями. Наукова творчість розвивалася там, де на кафедрах і в лабораторіях працювали видатні вчені (О. Бутлеров, В. Докучаєв, П. Лесгафт, Д. Менделєєв, І. Павлов, І. Сеченов, О. Столетов, К. Тімірязєв, Ф. Фортунатов, П. Чебишев та ін.).

На кінець XIX ст. у країні діяло 8 університетів: Петербурзький, Московський, Київський, Харківський, Казанський, Юр'ївський, Одеський, Варшавський і Томський. Усього в 1914 р. функціонувало 105 закладів вищої освіти, у 1917 р. – 124 [4]. Варто зазначити, що в 1905 р. населення Російської імперії складало 144 млн. чол.

Кінець XIX ст. – початок XX ст. вважають епохою реформ. Країну модернізували на європейський лад, розвивалася промисловість, розпочалася індустріалізація. Інтенсивний соціально-економічний розвиток вимагав такого ж розвитку і вищої школи, адже в країні зростала потреба у вільних професіях: адвоката, лікаря й педагога [5].

Проте Микола II, який почав правити в 1894 р., не дуже підтримував народну освіту, хоча суспільство чекало повернення до ліберальних ідей епохи Великих реформ. До кінця XIX ст. сформувалася централізована система управління вищою школою, яка була зручною для бюрократії, але при цьому постійно провокувала студентські протести. Підготовлено альтернативні проекти управління вищою школою; згідно з проектом децентралізації І. Делянова передбачалося зосередження більшості вищих шкіл у підпорядкуванні Міністерства народної освіти. Імператор і консервативні діячі оцінили поліцейський складник (посилення нагляду в університетах), а лібералів цікавив не тільки науково-організаційний аспект, а й корпоративна консолідація.

Призначений у 1898 р. міністром народної освіти М. Боголепов (12 лютого 1898 р. – 14 лютого 1901 р.) упроваджував таку політику: заклади вищої освіти ставали закритими й перебували під тотальним контролем влади. Пріоритет надавався практичним заняттям, але не з дидактичною метою, а для того, щоб відволікти студентів від шкідливих революційних думок.

Після авторитарних положень статуту 1884 р. студенти почали боротьбу за академічні свободи, під дією лівих партій вона набувала політично-опозиційного характеру. Так, відомий факт, що через побиття поліцією студента 8 лютого 1899 р. відбувся загальний студентський страйк, у якому взяли участь 25 тис. студентів із 30 закладів вищої освіти. У 1899 р. міністерство створило комісію під

головуванням П. Ванновського з метою встановити причини студентських заворушень і налагодити відносини між професорами і студентами. Професори поставили на перше місце питання про мету і завдання вищої освіти, комісія ж висловила за перегляд статутів вищих і середніх навчальних закладів. Міністр освіти М. Боголепов застосував репресії: арешти і висилку з університетських міст. 29 липня 1899 р. Микола II затвердив «Временные правила об отбывании воинской повинности воспитанниками высших учебных заведений» [2]. За новими правилами покаранням могло стати не тільки відрахування з університету, але й передача студента в розпорядження військових. Так, на початку 1901 р. 183 студенти Київського і 29 Петербурзького університетів було віддано в солдати. Унаслідок цього студентські заворушення трапилися в університетських містах: Харкові, Москві, Петербурзі. 14 лютого 1901 р. студент П. Карпович поранив у шию міністра М. Боголепова, внаслідок чого той помер 2 березня 1901 р.

У 1901 р. замість на зміну М. Боголепову прийшов П. Ванновський (24 березня 1901 р. – 11 квітня 1902 р.). 29 квітня 1901 р. радам університетів (через попечителів навчальних округів) було запропоновано висловити свої пропозиції стосовно реформування університетів. Отримані відгуки свідчать про те, що університети визнали необхідним повернутися до автономії й узаконити студентські організації. Висловлені зауваження було систематизовано і 18 травня 1902 р. вирішено обговорити за участі професорів та представників інших відомств.

У 1901–1902 н.р. було представлено «Тимчасові правила про студентські організації на курсах і факультетах» [10], затверджені 22 грудня 1901 р. [1]. 24 серпня 1902 р. введено в дію «Тимчасові правила про професорський дисциплінарний суд у вищих навчальних закладах Міністерства народної освіти».

Одні лише прагнення провести реформу не могли задовольнити ні студентів, ні професорів. Знову змінився міністр освіти, наступним став Г. Зенгер (11 квітня 1902 р. – 23 січня 1904 р.). Імператор своїм рескриптом окреслював основні цілі діяльності Г. Зенгера на посаді міністра: він очікував від адміністрації і професорів гуманного ставлення до студентів [10]. Але невдалими виявилися спроби міністерства знайти компроміс між потребами реформування вищої школи і практикою діяльності закладів вищої освіти, основою якої були положення реакційного статуту 1884 р.

У квітні 1904 р. міністром народної освіти

призначили В. Глазова (10 квітня 1904 р. – 18 жовтня 1905 р.), що здивувало не тільки університети, але й суспільство, адже, як він сам писав, не був готовий до цієї посади. Друзі втішали його тим, що в імператора розроблена програма розвитку закладів вищої освіти. Варто зауважити, що в міністра не було підтримки ні в навчальних закладах, ні у вищих ешелонах влади. В. Глазов намагався уважно поставитися до вимог молоді, 7–17 серпня 1904 р. було проведено з'їзд попечителів, де було обговорено основні проблеми вищої школи, зокрема йшлося про розробку нового статуту, реорганізацію інших навчальних закладів, зближення сімейного і шкільного виховання, але жодна з реформ так і не була реалізована через революційні події 1905–1907 рр.

Проте один із основних документів, який стосується вищої школи, було прийнято саме за часів перебування В. Глазова на посаді очільника Міністерства народної освіти. 27 серпня 1905 р. для зміни й доповнень статутів університетів вводилися «Временные правила об управлении высшими учебными заведениями ведомства Министерства Народного Просвещения» [8]. Поверталася автономія, проголошена статутами 1804 р. і 1863 р.

Революційні виступи студентів, зростання опозиційності ліберальної професури затягли університети в епіцентр Першої російської революції. На посаду міністра народної освіти було призначено І. Толстого (31 жовтня 1905 р. – 24 квітня 1906 р.), прихильника проведення реформи системи вищої освіти. На засіданнях представників університетів і вищих технічних навчальних закладів було вироблено проекти нових статутів, які так і не було впроваджено. І. Толстой був ініціатором дозволу євреям навчатися в закладах вищої освіти, питання розглянули на Раді міністрів і підтримали 10 голосами (проти 3).

П. Кауфман (24 квітня 1906 р. – 1 січня 1908 р.) провів низку реформ початкової і середньої освіти, відкрив багато закладів вищої освіти. За його участі розроблено проект нового статуту, який запроваджував автономію в науковій і навчальній діяльності. Університети підпорядковувалися лише адміністративно-господарському контролю з боку міністерства. 11 червня 1907 р. було прийнято «Тимчасові правила про студентські організації та про проведення зборів у стінах вищих навчальних закладів», якими регламентувалася діяльність органів студентського самоврядування.

1 серпня 1907 р. Міністерство народної освіти запропонувало всім університетам вимагати від вступників свідоцтва про

бездоганну поведінку від місцевої поліції. Сенат пояснив, що автономію треба розуміти тільки в контексті виборності посад, а не в смислі самостійності університету і його незалежності від Міністерства народної освіти.

Поразка революції, розпуск I і II Державних дум негативно позначилися на вищій школі. Користуючись відсутністю згуртованості професорів, влада почала наступ на автономію університетів. Міністром народної освіти призначено *О. Шварца* (1 січня 1908 р. – 29 вересня 1910 р.), який був противником університетських свобод. Виступав за деполітизацію середньої і вищої школи, проти молодіжних організацій. Вважав, що університетський диплом не повинен давати привілеї при вступі на службу: завданням закладів вищої освіти має бути підготовка вчених, а не полегшення кар'єри випускникам. Провів низку реакційних реформ, внаслідок яких було знищено університетську автономію.

Новий міністр народної освіти *Л. Кассо* (29 вересня 1910 р. – 26 листопада 1914 р.) для розробки конкретного плану організації закладів вищої освіти створив особливу комісію. Проте члени комісії не займалися визначеними завданнями, а лише проханнями про відкриття вищих шкіл. Л. Кассо був проти автономії. У 1911 р. внаслідок студентських заворушень у Московському університеті Л. Кассо відрахував декілька студентів, що спровокувало відставку ректора, його помічника і проректора. Циркуляр, виданий за часів правління міністра Л. Кассо, забороняв приват-доцентам читання курсів, паралельних з професорськими. Багато студентів відрахували. Діяльність міністра спричинила різкі протести як студентів і професорів, так і депутатів Державної думи. Час перебування на посаді Л. Кассо характеризується реакцією, спрямованою проти ліберальних поступок, прийнятих у 1905–1907 рр.

Міністр народної освіти *П. Ігнат'єв* (9 січня 1915 р. – 27 грудня 1916 р.) – прихильник радикальної реформи середньої і вищої школи – користувався популярністю в суспільстві й інтелектуальних колах. У березні 1916 р. за його ініціативою було створено раду у справах закладів вищої освіти. Діяльність міністра припала на час першої світової війни. У червні 1916 р. П. Ігнат'єв переконав царя, що кваліфікованого фахівця повинен готувати університет. Цар відмінив свою заборону від 2 квітня 1912 р. на відкриття нових університетів. Незважаючи на зменшення фінансування народної освіти, за часів перебування П. Ігнат'єва на посаді міністра збільшилася кількість вищих та середніх навчальних закладів, міністерство підтримувало жіночі й приватні виші.

Позитивним у діяльності П. Ігнат'єва було державне планування розвитку вищої школи.

У грудні 1916 р. його звільнили, призначили міністром *М. Кульчицького* (27 грудня 1916 р. – 28 лютого 1917 р.), який зупинив роботу над проектами. Основним нововведенням Миколи Костянтиновича за 2 місяці перебування на посаді стала така вимога: всім працівникам відомства приходити на роботу у формі.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, характерним для ліберальних міністрів народної освіти (О. Головнін, А. Сабуров, О. Ніколаї, П. Ванновський, В. Глазов, І. Толстой, П. Кауфман, П. Ігнат'єв) було позитивне ставлення до автономії університетів. За часів їхнього перебування на посаді відбувалися реформи, які збільшували самостійність закладів вищої освіти (зокрема, прийнято один із найдемократичніших статутів 1863 р.). Реакційні ж очільники Міністерства народної освіти (Д. Толстой, І. Делянов, М. Боголепов, О. Шварц, Л. Кассо) дотримувалися політики панівного уряду, обмежували автономію і здійснювали заходи, спрямовані на придушення університетських свобод.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язані з побудовою зведеної моделі автономії вітчизняних університетів XIX – початку XX ст. й актуалізацією позитивних здобутків автономізації вищої школи на сучасному етапі розвитку України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Временные правила организации студенческих учреждений в высших учебных заведениях ведомства Министерства народного просвещения: утверждены 22 декабря 1901 г. Министерством народного просвещения // Право. – 1902. – № 1 (52). – С. 41–47.
2. Высочайше утвержденные Временные Правила об отбывании воинской повинности воспитанниками высших учебных заведений, удаляемыми из сих заведений за учинение скопом беспорядков (29 июля 1899 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – Ч. III. – СПб., 1902. – Т. 19 (отделение первое). – С. 935–936.
3. Высочайше утверждённый Общий Устав Императорских Российских Университетов (18 июня 1863 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – Ч. II. – СПб., 1866. – Т. 38 (отделение первое). – С. 621–638.
4. Иванов А. Е. Высшая школа в России в конце XIX – начале XX века / А. Е. Иванов. – М.: Институт истории СССР АН СССР, 1991. – 392 с.
5. Князев Е. А. Автономия и авторитарность: исторический обзор реформ отечественного высшего образования / Е. А. Князев. – М.: Изд-во НИИВО, 1991. – 56 с.
6. Костомаров Н. Замечание о наших университетах / Н. Костомаров // Университетская

идея в Российской империи XVIII – начала XX веков: Антология: учеб. пособие для вузов. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. – С. 209–218.

7. Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета. – Одесса: Экономическая типография, 1890. – 734 с., LXXXIX с.

8. О введении в действие временных правил об управлении высшими учебными заведениями ведомства Министерства Народного Просвещения (27 августа 1905 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – Ч. III. – СПб., 1908. – Т. 25 (отделение I). – С. 658–6599. Победоносцев К. П. Письма Победоносцева к Александру III / Предисл. М. Н. Покровского. В 2 т. – М.: Новая Москва, 1925. – Т. 1 (1865–1882). – 448 с.

10. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения: 1802–1902 / С. В. Рождественский. – Санкт-Петербург: Издание Министерства народного просвещения, 1902. – 786 с.

11. Сравнительная таблица уставов университетов 1884, 1863, 1835 и 1804 г. – Санкт-Петербург: Типо-литография Санкт-Петербургской тюрьмы, 1901. – 270 стб.

12. Тихомиров Л. Публицистическое сознание. М. Н. Катков / Л. Тихомиров // Монархическая государственность. – М.: ГУП «Облиздат», ТОО «Алир», 1998. – С. 215–218.

REFERENCES

1. *Vremennyye pravila organizatsii studencheskikh uchrezhdeniy v vysshikh uchebnykh zavedeniyaх vedomstva Ministerstva narodnogo prosvescheniya: utverzhdenyi 22 dekabrya 1901 g. Ministrom narodnogo prosvescheniya.* (1902). [The temporary rules of the organization of student institutions in the higher education department of the Ministry of Public Education: approved December 22, 1901 the Minister of Education]. Moscow.

2. *Vyisochayshe utverzhdennyye Vremennyye Pravila ob otyivanii voinskoy povinnosti vospitannikami vysshikh uchebnykh zavedeniy, udalyaemyimi iz sih zavedeniy za uchinenie skopom besporyadkov (29 iyulya 1899 g.)* (1902). [The highest approved Provisional Rules for the Serving of Military Duty by pupils of higher educational institutions, removed from these institutions for the conduct of a riot of riots (July 29, 1899)]. Moscow.

3. *Vyisochayshe utverzhdyonnyiy Obschiy Ustav Imperatorskikh Rossiyskikh Universitetov (18 iyunya 1863 g.)*. (1866). [Highest approved General Charter of the Imperial Russian Universities (June 18, 1863)]. Moscow.

4. Ivanov, A. E. (1991). *Vysshaya shkola v Rossii v kontse XIX – nachale XX veka*. [Higher School in Russia at the end of XIX – early XX century]. Moscow.

5. Knyazev, E. A. (1991). *Avtonomiya i avtoritarnost: istoricheskiy obzor reform otechestvennogo vysshhego obrazovaniya*. [Autonomy and authoritarianism: a historical overview of domestic higher education reforms]. Moscow.

6. Kostomarov, N. (2011). *Zamechanie o nashih universitetah*. [A note about our universities]. Moscow.

7. Markevich, A. I. (1890). *Dvadsatipyatiletie Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta*. [The twenty-fifth anniversary of the Imperial Novorossiysk University]. Odessa.

8. *O vvedenii v deystvie vremennykh pravil ob upravlenii vysshimi uchebnymi zavedeniyami vedomstva Ministerstva Narodnogo Prosvescheniya (27 avgusta 1905 g.)*. (1908). [On the enactment of temporary rules on the management of higher education institutions of the Ministry of National Education (August 27, 1905)]. Moscow.

9. Pobedonostsev, K. P. (1925). *Pisma Pobedonostseva k Aleksandru III. T. 1*. [Pobedonostsev's letters to Alexander III. V. I.]. Moscow.

10. Rozhdstvenskiy, S. V. (1902). *Istoricheskiy obzor deyatelnosti Ministerstva narodnogo prosvescheniya: 1802–1902*. [Historical overview of the activities of the Ministry of Education: 1802–1902.]. Sankt-Peterburg.

11. *Sravnitel'naya tablitsa ustavov universitetov 1884, 1863, 1835 i 1804 gg. (1901)*. [Comparative table of the statutes of universities 1884, 1863, 1835 and 1804.]. Sankt-Peterburg.

12. Tihomirov, L. (1998). *Publitsisticheskoe soznanie*. [Publicistic consciousness]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОКЛЯК Володимир Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Наукові інтереси: розвиток автономії вітчизняних університетів в історико-педагогічному дискурсі, академічні свободи у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MOKLIAK Volodymyr Mykolaiovych – Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Pedagogics and Andragogy.

Circle of scientific interests: the development of the autonomy of domestic universities in historical and pedagogical discourse, academic freedom in higher school.

Рецензент – д. п. н. професор Радул В. В.
Стаття надійшла до редакції 12. 09. 2018 р.